

**UPPHANDLINGS
DIALOG
DALARNA**

**EUROPEISKA
UNIONEN**
Europeiska
regionala
utvecklingsfonden

En dalamodell för en miljömässigt ansvarsfull upphandling

En rekommendation från Upphandlingsdialog Dalarna 2020

Omslagsfoto från Pixabay.com.
En dalamodell för en miljömässigt ansvarsfull upphandling.
Finns att ladda ner digitalt från www.upphandlingsdialogdalarna.se.
Utgiven 2020-10. Foto från Pixabay.com.

En dalamodell för en miljömässigt ansvarsfull upphandling

Förord.....	2
Miljökrav i offentlig upphandling – historia och nuläge	3
Vad säger myndigheter och riksdag.....	5
Att upphandla med miljökrav	8
Goda exempel från organisationer i framkant.....	15
Miljöarbete i Dalarna.....	22
Rekommendation från UDD gällande miljömässigt ansvarsfull upphandling.....	24
Lagkrav.....	26
Miljöbalken	26
Om Upphandlingsdialog Dalarna, UDD	28
Lästips	29

Förord

På politisk nivå, inom EU och nationellt i Sverige, betraktas offentlig upphandling som ett av flera möjliga verktyg för att uppnå olika mål i samhället, däribland miljömålen. Miljö är något som engagerar och berör många områden, allt ifrån övergripande områden som natur och klimat till hur tjänster utförs och vad till exempel städmaterialiet innehåller. Alla kommuner och kommunala bolag behöver arbeta aktivt med miljöfrågorna och de flesta har också något eller några miljömål med i sina riktlinjer och upphandlingspolicys.

Denna rekommendation, som konkretiseras på sidorna 24–25, riktar sig framför allt till politiker och beslutsfattare i Dalarnas offentliga organisationer, samt till upphandlarna och verksamheterna. Att upphandla smart och med tydliga miljömål är av stor vikt för att använda medborgarnas skattemedel på ett hållbart sätt men också för vårt regionala näringsliv. Erfarenheterna visar att när vi har tydliga målsättningar och tydligt formulerade krav i upphandlingarna, så är de lokala och regionala företagen både snabbfotade och kreativa i arbetet med att, tillsammans med oss i offentlig sektor, skapa goda lösningar.

Det finns oerhört mycket material kring miljö och det kan ibland vara svårt att urskilja vad en upphandlande myndighet ska fokusera på. Därför har vi tagit fram denna rekommendation som visar på nya möjligheter och idéer och som upphandlande organisationer i kommunerna och deras bolag kan ha som stöd och inspiration i sitt arbete.

Vi har också lagt till många lästips som vi hoppas skall underlätta arbetet med att hitta ytterligare information kring olika ämnen med koppling till miljöfrågorna.

Kerstin Angberg Morgården

Projektledare, Upphandlingsdialog Dalarna

Mari Jonsson

Ordförande, styrgruppen för Upphandlingsdialog Dalarna, kommunalråd Borlänge

Miljökrav i offentlig upphandling – historia och nuläge

I dag finns en bred samsyn i samhället kring nödvändigheten av att använda den offentliga upphandlingen som strategiskt verktyg för samhällsutveckling. I det arbetet är hållbarhetsfrågorna mycket viktiga. Och den del i dessa som funnits med längst är just det vi till vardags kallar miljökrav, där ett engagemang växt fram sedan mitten av 1990-talet.

Därmed är det lätt att tro att användandet av miljökrav i offentlig upphandling är en självklarhet. I nedanstående historik ser vi att engagemanget varit stort men att det också funnits ett rätt stort motstånd, även hos svenska myndigheter och forskare, där EU's utveckling av en gemensam marknad ställdes mot utvecklingen av nationella miljökrav.

Det politiska intresset för att inkludera miljöaspekter i den offentliga upphandlingen väcktes på allvar under mitten av 1990-talet, och Sverige identifierades tidigt som föregångsland på området. Redan mellan 1994 och 2001 bedrevs ett aktivt arbete kring miljöanpassad upphandling med den så kallade Västernorrlandspärmen. Kommunerna i Västernorrland utvecklade miljökrav för en mängd olika produkter i samarbete med Kommunförbundet och inom ramen för Landstingsförbundets Upphandlingsgrupp. Pärmen kom att användas på många håll i hela Sverige.

I slutet av 1990-talet bildade regeringen en delegation för ekologisk hållbar upphandling (EKU-delegation), vilket bland annat resulterade i förslag till miljökriterier för 50 av de vanligast förekommande produkterna i offentlig upphandling, sökbara i det så kallade EKU-verktyget.

År 2003 beslutade regeringen att EKU-verktyget skulle införlivas i AB Svenska Miljöstyrningsrådet ägt av, staten, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet samt Industriförbundet (senare Svenskt Näringsliv). Det ökade behovet av stöd och vägledning och krav på utveckling av kriterier för allt fler produktområden ledde till succesivt ökade statliga anslag till Miljöstyrningsrådet. Detta gav ett komplett upphandlingsverktyg med över 900 separata kriterier inom ramen för ett 60-tal produktgrupper, täckande ca 120 undergrupper och användningen ökade konstant.

Alla var inte helt nöjda med utvecklingen. År 2008 publicerade Konkurrensverket en rapport som ifrågasatte värdet med den miljöanpassade offentliga upphandlingen. Uppdraget hade lämnats till en forskargrupp i Umeå som skrev *"rapportens poäng är att på ett vetenskapligt och objektivt sätt ifrågasätta miljöanpassad upphandling och inte ta den för given i alla situationer"*.

Striden kring miljökrav i offentlig upphandling ställdes på sin spets i en konflikt kring möjligheten att ställa djurskyddskrav enligt svensk lagstiftning. Flera motstridiga domar presenterades. Konkurrensverket menade att en ökad harmonisering av bestämmelser om djurvälstånd på EU-nivå är en mer effektiv metod än särskilda krav vid offentlig upphandling.

Denna tolkning fick mycket kritik och lyftes snart bort från Konkurrensverkets hemsida, samtidigt som möjligheten att ställa djurskyddskrav på svensk nivå blev praxis genom en dom i Stockholms kammarrätt.

Regeringens beslut 2010 att avbryta fortsatt arbete med en nationell handlingsplan för miljöanpassad offentlig upphandling ledde till att det statliga stödet till Miljöstyrningsrådets kriterieverksamhet helt föll bort i regeringens budgetarbete. Men Miljöstyrningsrådets arbete fick med tiden ett internationellt erkännande, tack vare dess internetbaserade system (*Wizard*) som möjliggjorde för upphandlare att enkelt söka de upphandlingskriterier de önskade sig. Motståndet emot verksamheten var ändå fortsatt stort och regeringen föreslog i budgetpropositionen för 2014 ett tidigareläggande av avvecklingen av Miljöstyrningsrådets verksamhet och att överföra den till Konkurrensverket. UDDs föregående projekt, RSP3 (ett regionalt serviceprogram) hörde till de många som gjorde uppvaktningar i riksdagen för att verksamheten skulle behållas. Men regeringens förslag gick igenom.

Ardalan Shekarabi tillträdde som civilminister 2014. Därmed fick vi för första gången en minister med gedigna upphandlingskunskaper och med en förståelse för miljökravens betydelse och för möjligheterna att använda dem. Det resulterade i bildandet av Upphandlingsmyndigheten, som också tog över kriterieverksamheten, och 2016 fick vi en nationell upphandlingsstrategi med tydliga mål på miljöområdet. En av strategins sju punkter är "En miljömässigt ansvarsfull offentlig upphandling".

Att Upphandlingsdialog Dalarna nu tagit fram en rekommendation, En dalamodell för miljömässigt ansvarsfull upphandling, ligger därmed i linje med regeringens och samhällets nuvarande syn på den offentliga upphandlingens roll i miljöarbetet.

Vad säger myndigheter och riksdag

Upphandlingsmyndigheten

Ställ hållbarhetskrav i upphandlingarna, så kan offentlig sektor bidra till att miljö kvalitetsmålen nås, kan man läsa på Upphandlingsmyndigheten webbsida.

Upphandlingsmyndigheten har vidgat perspektivet till att omfatta hållbarhet. Deras hållbarhetskriterier avser således både miljökrav och sociala krav. Denna skrift har fokus på miljö Sedan tidigare har Upphandlingsdialog Dalarna tagit fram en särskild rekommendation kring sociala krav.

Upphandlingsmyndigheten lyfter fram tre delar i sitt uppdrag där de ger stöd vid kravställande av miljö i de offentliga upphandlingarna; kriteriebiblioteket, stöd vid utformande av egna miljökrav och märkning.

Kriteriebiblioteket

Kriteriebiblioteket – Wizard har vuxit fram under många år. Det är en samling hållbarhetskrav som tagits fram som stöd för de upphandlande enheterna, för att det ska vara enklare att ställa miljökrav i upphandlingarna. Hållbarhetskriterierna som finns i biblioteket lyfts fram som väl genomarbetade, avstämda mot lagen och rättspraxis, och har tagits fram tillsammans med privata företag, offentlig och ideell sektor. Kriterierna finns för ~~ett tiotal~~ nio produktområden som tillsammans omfattar 100-tals produkter. Kraven finns i olika nivåer; bas, avancerad och spjutspets. Till kraven hör också förslag på verifikat, motiv och bakgrundsinformation. Varje upphandlande enhet behöver ställa sig frågan hur drivande man vill/behöver vara inom miljöområdet.

Kriterie-wizard för kravställning finns på följande områden:

- IT och telekom
- Bygg och fastighet
- Städ och kemikalier
- Fordon och transport
- Kontor och textil
- Livsmedel och måltidstjänster
- Sjukvård och omsorg
- Giftfri förskola
- Arbetsrättsliga villkor

Produktområdena är indelade i olika produktgrupper och dessa i olika undergrupper. Man kan i oftast välja krav på tre nivåer, bas, avancerat eller spjutspets.

Utformande av egna miljökrav

Finns inte det område du ska upphandla inom i kriteriebiblioteket, eller vill du ändå utforma miljökraven själv, behöver du tänka på att kraven är:

- Proportionerliga, det vill säga lämpliga och ändamålsenliga för att uppnå sitt syfte
- Transparenta, förutsägbara och icke-diskriminerande
- Tilldelningskriterier ska innebära mervärde och vara möjliga att utvärdera
- Möjliga att kontrollera och följa upp
- Sådana att de kan stimulera en positiv, ur miljösynpunkt, hållbar utveckling
- Tydligt formulerade så att alla tänkbara anbudsgivare, nationella som internationella, ges samma möjlighet att delta i upphandlingen.
- Förenliga med andra krav eller tekniska specifikationer i upphandlingsdokumenten

Läs vidare på <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/Anvandning-av-markning/>

Ytterligare stöd för att ställa krav som är relaterade till Sveriges miljömål eller om du hellre vill söka via miljöaspekter, ges på

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/miljomalsok/>

Märkning och certifiering

Miljömärkningar är något som har lyfts fram i senaste lagförändringen, som möjlighet att kravställa på. Enligt definitionen i LOU menas med märkning alla dokument, certifikat eller intyg som bekräftar att varor, tjänster och byggentreprenader uppfyller vissa krav.

Upphandlingsmyndigheten har tagit fram vägledning för hur du kan tänka när du ska hänvisa till märkning i din upphandling:

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/Anvandning-av-markning/>

För att det ska vara tillåtet att kräva en märkning måste vissa förutsättningar vara uppfyllda. De är:

- hur märkningskraven förhåller sig till det som ska upphandlas
- anknytning
- lämplighet
- objektivitet
- öppenhet
- tillgänglighet och
- att märkningen ska fastställas av en oberoende part.

Samtliga förutsättningar ska vara uppfyllda för att en märkning ska kunna användas som krav i en upphandling. Utöver dessa förutsättningar finns bestämmelser om likvärdig märkning och om i vilka fall som annan dokumentation än en märkning ska godtas.

Den nationella upphandlingsstrategin vänder sig främst till företrädare för de statliga myndigheterna men ska också fungera som ett stöd för företrädare och medarbetare på kommuner, landsting och andra upphandlande myndigheter. Förhoppningen är att även andra organisationer och företag inspireras av strategin och får användning av innehållet. Målet med strategin är att utveckla de offentliga upphandlingarna. Regeringen ser stora möjligheter med att använda offentlig upphandling som ett strategiskt verktyg för att både nå organisationens mål och samtidigt möta samhällsutmaningarna.

Nationella Upphandlingsstrategins mål 6 - En miljömässigt ansvarsfull offentlig upphandling

Fokus inom mål 6 är att:

- Den miljöanpassade upphandlingen och användningen av miljökriterier måste öka
- använda inköp som ett strategiskt verktyg för att nå miljömål
- ställa djurskyddskrav vid upphandling av livsmedel och måltidstjänster

Livscykelperspektiv och cirkulär ekonomi lyfts fram som två utvecklingsområden. Även mål 3 och 5 enligt nedan, berör miljöfrågorna, i och med att så många leverantörer ska ges möjlighet att delta i den offentliga affären samt att hållbarhet är en viktig ingrediens i innovation och alternativa lösningar.

Nationella upphandlingsstrategin finner du i sin helhet här:

<https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/finansdepartementet/pdf/2016/upphandlingsstrategin/nationella-upphandlingsstrategin.pdf>

Agenda 2030 och miljömålen

Regeringens mål är att upphandlingslagarna ska bidra till att uppfylla samhälleliga mål. Två framträdande styrmedel vad gäller miljön är Sveriges miljömål och Agenda 2030 för en hållbar utveckling. De upphandlande enheterna ska införliva dessa i sina strategiska mål. Arbetet drivs lokalt både politiskt och inom organisationerna. En kommun som Helsingborgs stad, som vunnit priset Årets miljöbästa kommun (utsedd av tidningen Aktuell hållbarhet) fyra år i rad, har sannolikt betydligt högre och mer långtgående krav på miljö i sina upphandlingar än en genomsnittlig myndighet.

Målen i Agenda 2030 är globala och tar ett helhetsgrepp över hållbarhet. Mål 12 handlar om hållbar konsumtion och produktion. Ett av delmålen (12.7) är att främja hållbara offentliga upphandlingsmetoder, utifrån nationell politik och prioriteringar.

De svenska miljömålen kan ses som en mer fördjupande föregångare till Agenda 2030 och är preciserade när det gäller vilken miljö kvalitet som krävs för en god miljö. Även miljöfrågornas utmaningar finns beskrivna i Sveriges miljömål.

Ur Generationsmålet "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov".

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/agenda-2030-for-hallbar-utveckling/>

<https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/>

Att upphandla med miljökrav

Tack vare sin stora köpkraft och sina möjligheter att ställa tydliga och drivande krav kan den offentliga upphandlingen ha en stark påverkan på den önskade samhällsutvecklingen. Detta har uppmärksammats allt mer under senare år både i vilka förhoppningar och krav som samhället har på upphandlingen, men också i den offentliga debatten över huvud taget.

Som framgår av historiken kring miljökrav i denna rekommendation så har offentlig sektor använt sig av miljökrav i upphandlingar de senaste 30 åren. Däremot har perspektivet och metoderna förändrats. I dag är det vi brukat kalla miljökrav en del i det större hållbarhetsperspektivet, som inkluderar social, ekologisk (miljömässig) och ekonomisk hållbarhet. Som en ytterligare faktor i miljöarbetet har klimatförändringarna och dess påverkan på oss tillkommit.

Till förändringarna hör också att en ny upphandlingslagstiftning började gälla i Sverige 2017, med viktiga tillägg för att bredda användningen av miljökrav. Två av de viktigaste områdena är möjligheten att ställa upphandlingskrav ur ett livscykelperspektiv och att utgå från en cirkulär ekonomi, som sätter fokus på att minska avfall genom bland annat återvinning av material och energi. Bägge områdena går vi närmare in på i denna folder.

Även miljödeklarationer, EPD (Environmental Product Declaration) har fått ett brett internationellt genomslag i första hand inom bygg- och livsmedelsområdet. Flera organisationer tillhandahåller också öppna databaser med information om LCA (livscykelanalys).

Den nationella upphandlingsstrategin är bara bindande för statliga myndigheter och enheter. Trots detta visar en självskattning från 2018 att det är kommuner och regioner som har

hunnit längst i miljöarbetet. Bland annat i Dalarnas kommuner har vi sett att den nationella upphandlingsstrategin haft en stor påverkan och att den har uppfattats som ett stöd, men också som en måttstock att ta spjörn mot för att mäta den egna organisationens utveckling.

I det följande avsnittet går vi närmare in på några viktiga miljöområden.

Cirkulär ekonomi

Vi i Sverige är med bland de femton länderna i världen som har störst ekologiskt fotavtryck, det vill säga hur mycket vi använder av jordklotets resurser, per person. "Om alla andra hade ett lika stort avtryck som vi svenskar, skulle jordens befolkning behöva resurserna från fyra jordklot", skriver Världsnaturfonden, WWF. Med andra ord minskar vi hela tiden de återstående resurserna som finns kvar till kommande generationer.

Omkring 2016 stötte den offentliga upphandlingen på begreppet cirkulär ekonomi. Den nämndes tidigare både inom forskningen och politiken som en av lösningarna för att nå ett hållbart samhälle, men nämns nu även som ett miljöverktyg för den offentliga upphandlingen. Lösningen går ut på att återanvända och återvinna våra resurser i stället för att producera nytt hela tiden.

Genom att skapa cirkularitet i ekonomin får vi bättre förutsättningar att nå globala och nationella miljömål. Offentlig upphandling kan användas som ett strategiskt verktyg för att gå i den riktningen Cirkulär ekonomi innebär att ta tillvara de resurser vi använder genom att cirkulera dem om och om igen, utan att producera något avfall. Då minimeras behovet att föra in nya råvaror i kretsloppet. En princip i den cirkulära ekonomin är att ju längre produkter och komponenter kan användas och återanvändas, desto mer ekonomiskt värde kan de skapa, och i och med det generera lägre kostnader för material, arbete och energi.

Produkter i en cirkulär ekonomi ska ha en design som förebygger avfall. Det inkluderar till exempel:

- att de består av biobaserat, återanvänt eller återvunnet material
- materialet inte förlorar i kvalitet när det återvinns
- de kan användas länge
- de är enkla att reparera, uppgradera och till slut återvinna.

I en rapport från Nordiska ministerrådet listas fyra strategier som upphandlare kan använda:

1. Upphandling med kriterier som gynnar cirkulära produkter eller tjänster.

Det innebär till exempel att upphandla produkter som är tillverkade av återvunnet material

Kriterier som stöder detta finns redan i dag, till exempel vissa miljömärkningar och hållbarhetskriterier.¹

2. Upphandling av nya och innovativa produkter, tjänster och material som främjar en cirkulär ekonomi.

Sådana upphandlingar kan ge förutsättningar som stimulerar innovativa lösningar. De kan också skapa nya affärer och marknader för produkter som är betydligt bättre när det gäller återvinning, materialåtervinning, demontering, lång livslängd och så vidare. Det kan till exempel vara produkter som är kommersialiserade men som inte har varit på marknaden under lång tid.

3. Upphandling av tjänster och nya affärsidéer.

Upphandlingen fokuserar i de här fallen på att lösa ett behov med hjälp av en tjänst i stället för en produkt. Lösningarna kan vara olika leasingkoncept eller tjänster där man tidigare normalt har fokuserat på produkter. Ett exempel på det senare är belysning som en tjänst, vilket inkluderar design, installation och underhåll.

4. Upphandling som främjar industriell symbios och cirkulära system.

Den här strategin är främst aktuell för stora investeringar. Ett exempel på sådana lösningar är när avfallet från en aktör kan användas som råmaterial för en annan, till exempel bussar som drivs av lokalt producerad bioenergi.

Däremot saknas ett gemensamt förfarande som kan komma till allmän användning för upphandling av cirkulära materialflöden. Här pågår dock flera forskningsprojekt, bland annat hos RISE i Göteborg, för att ta fram en modell för att enkelt validera cirkularitet.

Det lilla företaget 2p1 har fått mycket uppmärksamhet för sin unika tjänst, där man hyr ut en ljuslösning till kvadratmeterpris. Armaturerna tillverkas till stor del av återbrukad råvara. Man använder optiska komponenter från gamla plattskärmar men också delar från armaturer som tagits ur bruk. Då armaturerna är moduluppbyggda kan de utvecklas löpande tillsammans med användarna. RISE har uppmärksammat denna cirkulära lösning, hittills är Bollnäs den enda kommun som upphandlat tjänsten.

Regeringens strategi för en cirkulär ekonomi

Sommaren 2020 beslutade regeringen om en nationell strategi för cirkulär ekonomi som pekar ut riktningen och ambitionen för en långsiktig och hållbar omställning av samhället. Detta är en viktig del för att Sverige ska bli världens första fossilfria välfärdsland. Det kommer därmed att bli ännu viktigare för den offentliga upphandlingen att kunna utveckla metoder för cirkulär upphandling.

¹ "Green Public Procurement (GPP)"-kriterier har utvecklats av EU-kommissionen för ett tjugotal olika produkt- och tjänstgrupper för att underlätta införandet av gröna och cirkulära krav i offentliga upphandlingar.

Kärnan i strategin lyder "Ett samhälle där resurser används effektivt i giftfria cirkulära flöden och ersätter jungfruliga material". Det nationella arbetet för en cirkulär ekonomi kommer att fokusera på hållbar produktion och produktdesign; hållbara sätt att konsumera och använda material, produkter och tjänster; giftfria och cirkulära kretslopp samt den cirkulära ekonomin som drivkraft för näringsliv och andra aktörer genom åtgärder som främjar innovation och cirkulära affärsmodeller.

På regeringens hemsida finns också en nedladdningsbar informationsskrift med namnet "Cirkulär ekonomi – strategi för omställningen av Sverige". Den hittar du på:

<https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2020/07/cirkular-ekonomi---strategi-for-omstallningen-i-sverige/>.

Att arbeta utifrån ett cirkulärt tänkande

Att tänka cirkulärt innebär att det finns nya och viktiga frågor att ställa, inte minst när det gäller nödvändigheten av inköpen. Exempel på sådana frågor:

- Vad är syftet med inköpet?
- Kan syftet nås på annat sätt än att köpa en ny vara?
- Finns det redan liknande varor i organisationen/samhället som kan nyttjas? (Vi vet ju till exempel att bilar ofta står stilla cirka 95 procent av sin livstid, att en bormaskin används i snitt 15 minuter, att vi kan nyttja oanvända resurser som exempelvis möbelpool).
- Vad är reella kostnaden, kronor per använt tillfälle? Kan nyttjandegraden påverkas genom till exempel design, kvalitet, funktion, service?
- Hur kommer varan att kunna ingå i ett cirkulärt kretslopp efter användning?
- Löser vi ett problem men missar eller förvärrar ett annat?
- Kan Avfallstrappan vara ett stöd och inspiration i att föra resonemang inför ett inköp? Den Avfallstrappan bygger på ett EU-direktiv som implementerats i den svenska miljöbalken och består av fem steg. Förebygga, återanvända, materialåtervinna, energiåtervinna och deponera.

Läs mer på exempelvis:

https://www.naturskyddsforeningen.se/skola/energifallet/faktablad-avfallstrappan?gclid=CjwKCAjwqML6BRAHEiwAdquMnQpjXkKiR6BsDso4n3Mccpw71JeyP7BS3lw3OCPiDjhXOPYNUuOPBRoCT_wQAvD_BwE

Fossilfritt Sverige

Fossilfritt Sverige startades som ett initiativ av regeringen inför klimatmötet i Paris 2015, med målet att Sverige ska bli ett av världens första fossilfria välfärdsländer.

Fossilfritt Sverige är en plattform för dialog och samverkan mellan företag, kommuner och andra aktörer som vill göra Sverige fritt från fossila bränslen. Initiativet samlar kunskapen

och viljan i alla samhällssektorer och verkar för att synliggöra det klimatarbete som sker runt om i landet. Fossilfritt Sverige arbetar för att påskynda omställningen inte bara för att det är möjligt utan också för att det är ekonomiskt lönsamt.

Om klimatmålen - Nollutsläpp 2045 och därefter negativa utsläpp

”En analys av klimatpåverkan från era inköp kan hjälpa till att bedöma vilka inköp som är viktigast att prioritera ur klimatsynpunkt. Det finns stora möjligheter att i upphandlingar ställa krav på minskad klimatpåverkan”, skriver Upphandlingsmyndigheten.

I upphandlingslagstiftningen har samhälleliga mål, som skyddet av miljön, högre resurs- och energieffektivitet och kampen mot klimatförändringar en framträdande roll.

Bland områdena med störst klimatpåverkan finns bygg- och anläggningsentreprenader, tjänster som omfattar drift av verksamheter och fastigheter, transporter och livsmedel.

Sveriges klimatmål

2017 antog Sverige ett klimatpolitiskt ramverk. Ramverket består av en klimatlag, klimatmål och ett klimatpolitiskt råd. Målet är att senast år 2045 ska Sverige inte ha några nettoutsläpp av växthusgaser till atmosfären, för att därefter uppnå negativa utsläpp. Det innebär att utsläppen av växthusgaser från svenskt territorium ska vara minst 85 procent lägre år 2045 än utsläppen år 1990. De kvarvarande utsläppen ned till noll och minus kan uppnås genom så kallade kompletterande åtgärder som upptag av koldioxid i skog och mark, åtgärder utanför Sverige, samt avskiljning och lagring av koldioxid.

Etappmål, transporter, energieffektivisering och elsystem

Etappmålen mot det långsiktiga målet inkluderar växthusgasutsläpp i den så kallade icke-handlande sektorn (utsläpp som omfattas av EU:s system för handel med utsläppsrätter är inte inkluderade i etappmålen. Etappmålen (jämfört med 1990) är: år 2020 – 40 procent lägre, år 2030 – 63 procent lägre och år 2040 – 75 procent lägre.

Den svenska fordonsflottan ska vara fossiloberoende till 2030 och utsläppen från inrikes transporter, förutom inrikesflyg, ska minska med minst 70 procent senast år 2030 jämfört med 2010. År 2030 ska Sverige ha 50 procent effektivare energianvändning (jämfört med 2005) och 2040 ska vi ha 100 procent förnybar elproduktion.

Miljöspendanalys

En miljöspendanalys är en inköpsanalys där olika miljöfaktorer har integrerats. Syftet är att undersöka vilken miljöpåverkan inköp inom offentlig sektor kan ha. Men också att undersöka vilken och hur stor miljöpåverkan olika typer av inköp har i relation till andra typer av inköp. En av de ingående delarna är hur klimatpåverkan mäts som utsläpp av växthusgaser. Detta uttrycks i koldioxidekvivalenter (CO₂-eq), det vill säga olika utsläpp

räknas om till den påverkan motsvarande utsläpp av koldioxid skulle ha. Läs mer på <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/verktyg/publikationer/miljospendanalys-en-metod-for-att-analysera-miljopaverkan/>

Självförsörjning och beredskap

En fråga som i dag oroar många är den låga graden av självförsörjning i Sverige (50 procent, medan Finland har 80) kopplat till avsaknad av beredskapslager och att de grossistlager som finns är få, bara räcker ett fåtal dagar och inte är spridda över hela landet. De nordiska åkermarkerna har en unikt hög kvalitet men ändå har en tredjedel av de åkermarker vi tidigare haft fått växa igen. Detta missgynnar regional utveckling av landsbygdens näringsliv.

Att upphandla livsmedel är mycket komplext då upphandlingarna består av väldigt många produkter och måste anpassas efter vilka typer av kök man har, kompetens, förvaringsmöjligheter, kylutrymmen, logistik etcetera. Tidigare gjordes upphandlingarna ofta storskaliga, man upphandlade hela sortimentet i en enda upphandling, vilket automatiskt exkluderade små leverantörer. Även logistiken var anpassad till storskalighet. Samtidigt fanns en stor brist på dialog mellan offentliga beställare och de fåtaliga stora grossisterna. I dag finns ett mycket bättre samarbetsklimat med de stora grossisterna och en större förståelse för det offentligas behov. Ett viktigt hjälpmedel i livsmedelsupphandlingar är de mycket detaljerade kriterierna för livsmedel som finns i Upphandlingsmyndighetens Kriteriewizard.

Samordnad distribution

Borlänge var först i Sverige med en lokal distributionscentral, för att utjämna oddsen för små livsmedelsleverantörer och samtidigt minska antalet transporter, vilket både underlättar för köken och skapar säkrare skolgårdar. Den startades 1999 och 2013 utvecklades den ytterligare (Borlängemodellen 2.0, projektrapport, se lästipsen i denna rekommendation) så att leverantörerna även kunde få hjälp med inleveranser till distributionscentralen och med förenklade faktureringsrutiner. Något senare blev Borlänge en av kommunerna som ingår i Upphandlingscenter Falun Borlänge regionen.

Med stöd från Upphandlingsdialog Dalarna och medel från projektet Scandinavian Heartland kunde Upphandlingscenter genomföra en ytterligare utveckling av dialogarbetet med stora och små leverantörer under 2017. Sju kommuners kostchefer, en specialiserad upphandlare och en extern processledare/rapportör deltog i dialogarbetet som genomfördes som individuella möten med cirka 50 leverantörer. Dialogen genomfördes i två livsmedelsupphandlingar, dels Ekologisk potatis och rotfrukter samt ägg, dels Färska grönsaker, rotfrukter och frukt samt bryggerivaror. Även uppstarten av en tredje

upphandling, Djupfrysta produkter och mejerivaror, följdes då den dialogen kompletterades med en livsmedelsmässa.

Lokal grossist

Upphandlingscenter har också en genomarbetad strategi för livsmedelsupphandling, inklusive en riskanalys, där man utgår från den så kallade Kraljic-matrisen. Projektet beskrivs i skriften Tidig dialog i strategiska livsmedelsupphandlingar, som finns att ladda ner från Upphandlingsdialog Dalarnas hemsida. Att som liten leverantör lämna anbud i en livsmedelsupphandling upplevs ofta som komplicerat eller rent av omöjligt. Därför är följande stycke ur skriften om tidig dialog viktigt.

”Vi kunde också konstatera att det för flera lokala leverantörer kunde vara intressant att leverera via en lokal grossist i stället för att själva lämna anbud. I något fall var detta det enda intressanta alternativet för leverantören, eftersom arbetet med att svara på offentliga upphandlingar ansågs för betungande och tidskrävande. En generell lärdom av detta är alltså att om det finns en eller flera seriösa och väl fungerande lokala grossister så kan fler företag bli leverantörer till offentlig sektor trots att anbuden blir färre. Detta bekräftas också när man ser tilldelningsbesluten i de två första livsmedelsupphandlingarna. Trots att tilldelningsbesluten gått till lokala grossister så vet vi vilka lokala producenter de anlitar och vilken kvalitet vi kan förvänta oss.”

Ökad efterfrågan på svenskt och regionalt

Många upplever det som troligt att svensk mat kommer att efterfrågas allt mer, både i offentlig sektor och hos konsumenter, kanske även från restaurangbranschen. Det finns en otrygghet i att så mycket livsmedel importeras. Kanske kommer de svenska beredskapslagren av livsmedel och även insatsvaror för produktionen, som utsäde, konstgödsel, bränslen med mera, att börja återuppbyggas. Detta skulle vara positivt för det regionala lantbruket och näringslivet i Dalarna, precis som det i dag är för de finska lantbrukarna. Många svenska kommuner ställer procentuella krav gällande andelen ekologiskt i livsmedelsinköp. Men ibland kan det vara viktigare med lokalt producerat eftersom ekologiska produkter är känsliga för transporter och lång förvaring.

Livsmedel tillhör de produkter där märkningar, som exempelvis KRAV, kan tillföra kvalitet till inköpen.

Exempel från Finland

Följande tankvärda citat är hämtat ur den finska skriften ”Mer närproducerad mat för kunder inom offentliga kök – argument och råd om upphandling”. Den har producerats av Finlands kommunförbund, på uppdrag av den finska regeringen. Citatet lyder:

”Framtidens hållbara livsmedelsförsörjning kommer inte att grunda sig på global centralisering och utläggning, utan på lokal produktion och konsumtion i ett globalt nätverk. För folket innebär det här

såväl rätten som skyldigheten till egen matproduktion. Framför allt borde vi hålla oss borta från de fattigas risskålar. Den globala livsmedelssituationen och utsikterna för den ålägger också Finland en skyldighet att sörja för den inhemska produktionen.

För försörjningstryggheten, också när det gäller livsmedel, svarar Försörjningsberedskapscentralen som har lager runt om i landet. Dessa lager motsvarar ett års livsmedelskonsumtion. Lagren används fortlöpande, och på så sätt säkerställer man att varor och produkter fungerar och är färska. Med tanke på livsmedelsförsörjningen är vissa utsädessorter och gödselråvaror viktigast bland de produkter som lagerhålls. Genom att upprätthålla kontinuiteten vill man försäkra sig om att all verksamhet fortsätter vid störningar och exceptionella situationer eller efter dem. Alla funktioner i samhället måste fungera oberoende av situation.”

Goda exempel från organisationer i framkant

Många av de goda exemplen som följer har vi hämtat från stora upphandlande organisationer med gott om resurser. Därför kan de inte direkt appliceras på kommunerna i Dalarna. Men de kan ändå inspirera till att tänka på nya sätt och i nya strategiska banor, även om exemplen måste ”översättas” till vad som är möjligt att göra i just din organisation. Samtidigt är det viktigt för oss i Dalarna att ha företag som ligger i framkant. Detta för att vi ser en ökad efterfrågan från hela den offentliga marknaden, vad gäller uppfyllande av Agenda 2030 och nationella miljömål. Även vikten av medborgarnas engagemang i miljöarbetet bör betonas, vilket exemplet Växjö belyser.

Uppsala stad

Uppsala blev av Världsnaturfonden utsedd till Årets globala klimatstad 2018, i konkurrens med 132 städer från 23 länder. Staden är ett av regeringens prioriterade områden i satsningen på nya hållbara städer och stadsdelar. Det en mångmiljardinvestering för att utveckla hållbarhet i framkant, innovation och nyskapande.

Inköp flyttades 2019 upp i organisationen genom att upphandling och inköp blev en egen stab och chefen arbetar direkt under stadsdirektören. Inköpschefen rapporterar direkt till kommunstyrelsens arbetsutskott fyra gånger per år. Inköp har 26 medarbetare och kommunen har även en Hållbarhetsavdelning som man samarbetar mycket med, särskilt med deras miljöstrateg för ekologisk hållbarhet.

I kommunens upphandlingar ställs alltid miljökrav. En bedömning genomförs kvartalsvis av upphandlare och miljöstrateg gemensamt, kring vilka specifika miljökrav som är relevanta att ställa. Uppsala ingår också i samarbetet Uppsala klimatprotokoll, där man samarbetar med flera aktörer.

Uppsala tilldelades 2019 Årets biogasutmärkelse av Biogas Öst, enligt dem ett resultat av kommunens tydliga politiska beslut och förtjänstfulla genomförande av en stor upphandling av persontransporter, med offensiva miljökrav.

Klimateffektiv plastupphandling

I Uppsala har också projektet Klimateffektiv plastupphandling pågått under två år där man har tagit ett helhetsgrepp för att minimera klimatpåverkan från produktion av råvara, användande, avfallssortering samt till nya produkter av återvunnen plast.

Region Stockholm

För Region Stockholm är upphandling en hörnsten för att nå hållbarhetsmålen.

Hållbarhetschefen i regionen säger att med 104 miljarder i budget har regionen en enorm köpkraft och har nått imponerande resultat på områden som hälso- och sjukvård, kollektivtrafik och transporter samt fastigheter och anläggningar.

Att öka användandet av biobaserade produkter är en del av Region Stockholms mål. Nu ligger fokus bland annat på biobaserad plast i förkläden. Man arbetar med att ta fram en värmerock av träfibrer. I det biobaserade engångssortimentet finns bland annat skyddsförkläde, sugrör, sopsäckar, soppåsar och lakan. I flergångsmaterialet finns exempelvis lakan och handdukar, tillverkade av PET-flaskor och träfibrer.

Sedan 2011 har regionens klimatpåverkan minskat med 45 procent. Man växlar nu upp arbetet och inrättar ett klimatkansli för aktörer som tillsammans med Region Stockholm arbetar för netto-noll-utsläpp senast 2045.

Region Stockholm menar att det är viktigt att som stor offentlig aktör gå före och visa vägen, i landet och internationellt.

Jämfört med 1990 är klimatpåverkan nästan 70 procent lägre. Det beror främst på övergången till förnybara drivmedel inom kollektivtrafiken och förnybar energi inom fastigheter. Sedan 2018 drivs bussarna till 100 procent av förnybart. Stockholm är första huvudstaden i världen där hela bussflottan drivs av förnybara drivmedel.

Växjö kommun

Växjö kallas ofta Europas grönaste stad. Stadens historia är speciell då man var så tidiga med att inse miljöaspekternas betydelse i samhällsutvecklingen. Några detaljer följer här från kommunens beskrivning.

Växjö vann EU-kommissionens European Green Leaf Award 2018 för städer med 20 000–100 000 invånare, som arbetar målmedvetet för en bättre miljö, som skapar grön tillväxt och samverkar med övriga samhället i miljöfrågor. September 2019 var Växjö värd då gröna europeiska städer inom nätverket träffades.

Invånarna i kommunen är viktiga i arbetet som lett till så stor internationell uppmärksamhet. Många bidrar genom att värma upp bostaden med förnybart bränsle, cykla eller åka kollektivt, köpa lokalproducerad och ekologisk mat och sortera sitt avfall. Samarbetet mellan näringsliv, offentlig sektor och akademi är viktigt för att nå målen i Europas grönaste stad.

Långsiktigt har Växjö också utvecklat en rad samarbeten med regionala, nationella och internationella nätverk, som Sustainable Småland, Fossilfritt Sverige, Organic Cities Network Europé, Energy-Cities, Mayors Adapt och Borgmästaravtalet.

BBC kallade 2007 Växjö för Europas grönaste stad och internationella medier hängde på. Växjö är i dag en miljökommun med politisk enighet om långtgående miljömål och ett aktivt miljöarbete. Målet om en fossilbränslefri verksamhet som Växjö energi tagit, är uppnått, men bolaget nöjer sig inte där. Man jobbar även aktivt med att påverka leverantörernas omställning till fossilfritt. Målet är att hela försörjningskedjan ska vara fossilbränslefri senast år 2024, vilket ska ske i samverkan med leverantörerna.

Kommunen prioriterar i alla upphandlingar varor, tjänster och entreprenader med så liten miljöpåverkan som möjligt. Genom miljöanpassad upphandling påverkar kommunen marknaden och får varor och tjänster med hög miljöstandard.

Helsingborgs stad

Fyra år i rad har Helsingborg blivit Årets miljökommun (utsedd av Aktuell Hållbarhet), en hederstitel som påverkar hur kommunen och även den mycket drivande inköpsavdelningen utvecklar miljöarbetet i sina upphandlingar.

– Vi kommer att vara mer av affärsutvecklare i stället för upphandlare. Vi kommer att ha mycket mer dialog och utbyten med våra leverantörer, vilket kräver nya och annorlunda samarbetsformer, partners och kontrakterade samarbeten, ibland även utan köp, säger inköpschefen, i en intervju på soi.se.

– Om vi ska uppfylla de globala målen behövs nya tankar och idéer kring arbetet före och under avtalstid. I dag krävställer vi för sällan kring utveckling av avtalen under avtalstiden, det behövs för annars går vi baklänges då omvärlden hela tiden förändras. Även i beställarorganisationen, nytänkandet är lika viktigt där och hela organisationen måste vara med. Vi behöver bli bättre på att få initiativ att landa. Behöver vi genomförandecoacher? Hur jobbar vi före och efter avtalen? Varför gör vi det här? "Värdehöjande leverantör" är ett begrepp att sträva efter.

Det cirkulära köket – steget in i det okända

Utifrån ett pågående projekt kring matsvinn frågar kostpersonal sig nu hur ett hållbart kök ser ut i ett cirkulärt perspektiv.

– Vi som upphandlar försöker vända på perspektivet, i stället för att titta på verksamheterna från vår synvinkel vill vi se på upphandling utifrån verksamheternas behov, berättar en teamledare på inköpsavdelningen. Vilka avtal är viktigast för oss som arbetar med måltiderna? Hur kan inköpsavdelningen skapa största möjliga nytta? Det finns ett väldigt stort engagemang hos alla de som arbetar med offentliga måltider. Cirkulär ekonomi är ett raster att se hela verksamheten genom. Resultatet vet vi ännu inte, det är en öppen fråga så länge inventerande, lärande och spaning pågår. Men kundnyttan behöver öka med i snitt 14 procent per år under de kommande 10–11 åren. Målsättningen växer fram när vi tillsammans arbetar med frågorna och identifierar möjliga lösningar.

Från jord till bord tur och retur. Att sluta kretsloppet stad–land i en cirkulär lösning

I bostads- och kontorsområdet som nu byggs i Helsingborg – Oceanhamnen – vill Helsingborg skapa en helt ny typ av avloppssystem, som bygger på kretslopps- och återvinningstanken och som återför toalettavfallets alla näringsämnen till jordbruksmarken. Ett småskaligt system har tidigare funnits för villor och fritidshus, men aldrig i produktion av flerfamiljshus eller kontor. Bland annat byggs en reningsanläggning för läkemedelsrester och mikroföroreningar, berättar utvecklingsingenjören på NSVA – Nordvästra Skånes Vatten och Avlopp.

– Avloppssystemet blir källsorterat, toavatten separeras från övriga hushållsavlopp. Att bli av med gödseln som produceras är inget problem. Den är renare och har högre halter av näringsämnen, den står sig bättre mot konstgödsel än vad vanligt avloppsslam gör. Vi kommer att utvinna nästan fyra gånger mer fosfor och sju gånger mer kväve än med slammet i dag. Det är enklare att transportera då det omvandlas till kristaller eller en torr jordliknande massa och det luktar inte. Detta kommer att bidra till lokala miljömål och till klimat- och miljöarbetet på nationell nivå.

Om drivande krav och att underlätta för mindre leverantörer

Att utforma upphandlingar så att så många leverantörer som möjligt (och då även de mindre) har möjlighet att delta och att utvecklas positivt ur ett miljöperspektiv är ett viktigt och ibland förbisett mål. På Upphandling 24´s konferens, Hållbar upphandling, berättade en hållbarhetsstrateg i Helsingborgs stad hur man upphandlar med en trappstegsmodell för att nå målen om fossilfria arbetsmaskiner till 2024. Modellen diskuterades livligt och uppfattades som en väldigt positiv metod för att kunna ställa drivande krav utan att de blir omöjliga att uppfylla, speciellt för mindre leverantörer. Den kan gärna kompletteras med incitament (belöningar) kopplade till uppnådda mål. Då kan upphandling bli ett sätt att både nå miljömål och att utveckla leverantörerna i en miljösmart riktning. I ett dalaperspektiv är detta därför ett sätt att stärka de lokala och regionala företagen och därmed även den lokala och regionala ekonomin.

Dalarna

Krav på återbruk inom bygg och rivning

Upphandlingsdialog Dalarna har tagit fram en förstudie i ämnet, som har gjorts av Colligio AB i Falun. I uppdraget ingick, att utifrån begreppet cirkulär ekonomi ta fram modeller och textförslag för kravställande om användning av återbrukade produkter och återvunnet material vid upphandling av byggtreprenader, renoveringar och rivning.

Dala Återbyggsdepå, i Borlänge, har som en del i målsättningen att tillhandahålla material i upphandlingsprocessen.

Återbruk i den offentliga affären

I projektet, Återbruk i den offentliga affären, samverkar Upphandlingscenter Falun Borlänge-regionen och Länsstyrelsen i Dalarnas län. Syftet är att utveckla en modell både för upphandlingsprocessen och för upphandlingsdokumenten med ett fokus på återvunnet material men också med perspektiv på miljö- och energi. Modellen ska sedan spridas via Upphandlingsdialog Dalarna till upphandlare såväl regionalt som nationellt.

– Återvinning är inte tillräckligt prioriterat i de offentliga upphandlingarna. Dels saknar man kunskap, dels saknar man modeller för detta, berättar energi- och klimatstrategen från länsstyrelsen som arbetar i projektet.

Resultatet från projektet ska sedan stödja upphandlare i Dalarna att implementera krav på återvinning i sina upphandlingsdokument.

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR)

SKR har under 2019 publicerat tre skrifter som har direkt bäring på den offentliga upphandlingen och hur vi skall upphandla så klimatsmart och hållbart som möjligt.

I förordet till en av dem, **Upphandla klimatsmart och hållbart** skriver de:

”Hållbar upphandling har under senare decennier utvecklats till ett kraftfullt verktyg i kommunernas händer. Med nya politiska initiativ, lagstiftning, frivilliga verktyg och samarbeten inom området är möjligheterna stora att få mer hållbara produkter och driva på miljöanpassningen hos leverantörer i både Sverige och andra länder. Ju fler kommuner som tar tillvara dessa möjligheter desto större genomslag.”

Den andra skriften **Upphandla klimatsmart och hållbart – Inspiration och tips till kommuner**, ger ett fördjupat underlag om verktyg, lagstiftning och andra initiativ. Bidrag till texten har lämnats av Upphandlingsmyndigheten och SKL Kommentus Inköpscentral samt hämtats från en rapport från IVL Svenska Miljöinstitutet i ett projekt med SKR om verktyg, trender och förslag till utveckling av upphandlingsstöd. För regionerna pågår flera andra satsningar.

En tredje skrift, **Klimatförändringarnas lokala effekter**, ger ett antal konkreta exempel från några svenska kommuner. Länkar till skrifterna finner du i slutet under Lästips.

Region Västernorrland ser till att miljömålen efterlevs

Regionens förre miljöchef tyckte att det var för lite fokus på miljö i upphandlingarna och skapade därför funktionen miljöcontroller. Förutom miljö inkluderas även social hållbarhet och kvalitet i ansvarsområdet.

– Som miljöcontroller inom Inköp och upphandling är vi involverade i alla upphandlingar och avtal. Självklart prioriteras avtal som har stor miljöpåverkan och stora uppköpsvolymmer.

Utöver det gör vi stickprov och har en övergripande kontroll. Produktavtal inom livsmedel och förbrukningsvaror är två av de större områdena. I början, för fyra år sedan, kändes det oöverkomligt att ta kontroll och mäta med detta gigantiska område som miljö och hållbarhet är, berättar en av regionens miljöcontrollers.

– Det fanns inte så mycket goda exempel eller råd att få. Med exempelvis långa leverantörsled, med underleverantör på underleverantör, är det inte en enkel uppgift att följa upp krav. Men det är bara att börja med något och med tiden kommer delarna på plats.

– Under avtalstiden kan det komma nya mål, både interna och externa, till exempel att en produkt framöver ska vara fri från PVC. Då behöver vi byta ut sortimentet med hänsyn till kvalitetskravet, vilket kräver samarbete så väl internt som med leverantör.

– Vad finns det för lösningar och hur förändras kostnaden? Generellt eftersträvar regionen att minska på engångsmaterial. Dels blir det billigare för regionen sammantaget och så minskar miljöpåverkan och avfallsmängden. Leverantörerna har blivit mycket bättre på att ha kontroll och de bryr sig. De förstår att man vinner på att jobba med hållbarhet.

– Att ha kontroll på produkter ur ett etiskt perspektiv är en utmaning och Sveriges regioner och landsting har ett nationellt samarbete gällande kravställning och uppföljning.

Tillsammans väljer vi ut några leverantörer varje år och tittar på hela kedjan, inklusive arbetsförhållandena i tillverkningslandet.

– Vi har goda förutsättningar för att arbeta med hållbar konsumtion i och med att vi har inblick i alla delarna i konsumtionsflödet. I sortimentsgruppen "livsmedel" är representanter från alla kök med och där kan vi påverka sortimentet och inköpen mot att bli mer hållbara. Vad behöver vi göra för att klara målen för ekologiska livsmedel är exempelvis en fråga vi arbetar med kontinuerligt.

– Att balansera ekonomi gentemot miljö pågår hela tiden och är inte alltid helt lätt. Då kan det ibland vara bra att peka på hälsoaspekter, kopplade till exempelvis kemikalier och livsmedel. Frågor såsom hormonella störningar eller allergier kan vara enklare att ta till sig än generell miljöpåverkan och därmed bidra till en större förståelse för vikten av att jobba med hållbarhetsfrågor.

IVL – Svenska Miljöinstitutet

Rapport, Upphandla klimatsmart och cirkulärt i ett livscykelperspektiv

Från ett gemensamt projekt mellan IVL och SKL genom SKL Kommentus AB. Sven-Olof Ryding är före detta VD på Miljöstyrningsrådet och nu miljöexpert på IVL – Svenska Miljöinstitutet. Han har sammanställt denna omfattande rapport, där han ger en initierad bild av var vi står i dag och vart vi är på väg när det gäller klimatsmart och cirkulär offentlig upphandling. Här följer några korta men talande citat ur rapporten.

”Miljöanpassad offentlig upphandling är ett marknadsbaserat och kraftfullt verktyg i arbetet med att styra samhället mot en långsiktigt hållbar konsumtion och produktion. En snabb internationell utveckling inom området hållbar upphandling har lett till behov att beakta nya aspekter i upphandlingssammanhang.”

”Behovet av att beakta ett livscykelperspektiv har visat sig vara mycket betydelsefullt för en effektiv upphandling för att ge en helhetsbild av en produkts miljöpåverkan och möjligheten att skapa cirkulära materialflöden.”

Rapporten föreslår en breddning av konceptet miljöeffektiv upphandling till att omfatta tre sammanhängande utgångspunkter – LCA-underlag, drivande miljökrav och incitamentsavtal, vilket innebär ekonomisk belöning vid uppnådda mål. Upphandlingsarbetet måste bli mer flexibelt och inte bara i detalj beskriva det man önskar upphandla, vilket kan leda till ”inlåsningseffekter”. Det är viktigt att tillämpa upphandlingsformer som gynnar de anbudsgivare som regelbundet utvecklar miljösmarta lösningar, små som stora, utgående från vad som är relevant utifrån ett helhetsmässigt miljöperspektiv – en form av ”regelbundet innovationsarbete”.

Miljöarbete i Dalarna

För dig som är engagerad i upphandlingar med miljökrav kan det vara bra att känna till mer om det miljöarbete som på olika sätt pågår i Dalarna och som kan ha betydelse för ditt arbete. Här följer några exempel.

Om arbetet i Dalarna kring de nationella miljömålen.

Länsstyrelsen i Dalarna har uppdraget att samordna det regionala arbetet för att vi ska uppnå de svenska miljömålen. Läs mer på <https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/miljo-och-vatten/miljomal.html>

Det pågående åtgärdsprogrammet för Dalarnas miljömål 2018–2022 kan du ladda ner på följande länk. <https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/tjanster/publikationer/2018/201804-atgardsprogram-2018-2022.html>

Energiintelligent Dalarna

Energiintelligent Dalarna är ett nätverk för alla aktörer i länet som är involverade eller intresserade av energi- och klimatfrågor i Dalarna. Energiintelligent Dalarna utgör det samlade regionala ledarskapet och den naturliga plattformen för samverkan kring dessa frågor. Läs mer om Energiintelligent Dalarna på <http://www.energiintelligent.se>.

Rapporten **På väg mot ett Energiintelligent och klimatsmart Dalarna 2045** kan du ladda ner från länsstyrelsens hemsida:

<https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/tjanster/publikationer/2019/regional-energi--och-klimatstrategi-2019.-pa-vag-mot-ett-energiintelligent-och-klimatsmart-dalarna-2045.html>

Byggdialog Dalarna

ByggDialog Dalarnas uppdrag är att stärka och utveckla bygg- och fastighetsbranschen i Dalarna inom hållbart byggande. Målet är att branschen ska gå stark och rustad in i framtiden. Det är lättare att samverka och åstadkomma någonting tillsammans än att på egen hand försöka göra en förändring. Läs mer på:

<http://www.energiintelligent.se/sv/pages/default.aspx>

Dalarnas regionala livsmedelsstrategi

Dalarnas livsmedelsstrategi visar länets prioriteringar för att nå den övergripande målsättningen till år 2030. Arbetet i Dalarnas livsmedelsstrategi utgår från de tre strategiska insatsområdena som lyfts i den nationella livsmedelsstrategin, regler och villkor, konsument och marknad och kunskap och innovation. Länsspecifika mervärden och utvecklingsområden har pekats ut vilka alla tillsammans eller var och en för sig kan bidra till en ökad livsmedelsproduktion i Dalarna. Den regionala livsmedelsstrategin kan laddas ner på:

<https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/natur-och-landsbygd/livsmedel/livsmedelsstrategi.html>

Offentlig Gastronomi Dalarna

Projektet Offentlig Gastronomi Dalarnas syfte är att skapa en plattform för länets offentliga måltider. Det är ett samarbete mellan Länsstyrelsen och alla kommuner i Dalarna. Projektet pågår fram till 2021. Läs mer på <https://www.rattvik.se/naringsliv-och-arbete/foretag-stod-och-radgivning/natverk-och-projekt/offentlig-gastronomi-dalarna.html>

Ekokommuner

Sveriges Ekokommuner är världens äldsta kommundätverk för strategisk hållbar utveckling. Utgångspunkt är ett ekosystem i balans som basen för en hållbar ekonomisk och social utveckling. I Dalarna är Avesta, Hedemora, Ludvika och Smedjebacken medlemmar i nätverket. Läs mer på <http://www.sekom.se>

Klimatkommunerna

Klimatkommunerna är en förening för kommuner och regioner som jobbar aktivt med lokalt klimatarbete. Det finns ca 40 medlemmar i landet varav en kommun i Dalarna, Mora (2020-06-10).

Rekommendation från UDD gällande miljömässigt ansvarsfull upphandling

Lagstiftningen ger stora möjligheter att ställa krav på miljöhänsyn. Rekommendationen bygger på erfarenheter från våra seminarier, rådslag, andras erfarenheter samt från dialoger med kommuner och företag. Punkterna 1–3 handlar om organisation, 4–5 planering, 6–9 genomförande och 10–11 uppföljning.

1. Politisk vilja

Det är mycket viktigt att arbetet med miljökrav ges ett tydligt mandat, både i organisationens generella policys och styrdokument och specifikt i den egna upphandlingspolicyn. Ju tydligare mandatet är, desto längre kan den strategiska upphandlingen nå i miljöarbetet.

2. Internt - Skapa en lokal upphandlingsgrupp

Där bör ingå: Ekonomichef, controller, stora beställare som kost, städ, bolag, upphandlare och hållbarhetsstrateg/miljösamordnare. Skapa riktlinjer för när och hur miljökrav ska ställas. Uppdatera policys och se till att dessa policys blir kända och använda.

3. Externt - Samverkan, gå ihop

En enskild kommun/upphandlande organisation har ofta inte resurser och kompetens för alla de miljökrav som är möjliga att ställa i en upphandling. Även utan formaliserad samverkan i form av ett gemensamt ägt bolag eller en gemensam nämnd så kan man samverka med andra kommuner/offentliga organisationer/nätverk i specifika frågor och upphandlingar.

4. Ha framförhållning!

Se över upphandlingsplanen för nästa år, och använd "miljöglasögon" för att se vilka upphandlingar som har potential och som man ska fokusera på. Hitta de strategiska upphandlingar som hjälper din kommun att uppfylla sina miljö- och klimatmål.

5. Marknadsundersökning – Tidig dialog

Surfa på nätet, ring leverantörer, tillverkare och ev. miljö- och branschorganisationer, bjud in till tidig dialog, RFI (Request for Information) för att få en bild av hur långt marknaden kommit i miljöanpassning för just den produktgrupp ni ska upphandla. Vilka krav som kan vara realistiska, lagom drivande och ej alltför uteslutande. Upphandla helst funktion i stället för specificerad produkt eller tjänst.

6. Tydliga, lämpliga och proportionerliga krav

Använd gärna Upphandlingsmyndighetens kriterie-wizard. Med en tydlig målbeskrivning, tydliga krav och ett rakt och enkelt språk i upphandlingsdokumenten undviker man missförstånd och ökar sannolikheten för korrekta leveranser och fakturor. Kraven ska vara proportionerliga och de ska gå att följa upp.

Att gå igenom kraven med leverantören vid uppstart samt hur de ska efterlevas och eventuellt rapporteras är en av de viktigaste aktiviteterna för ett lyckat resultat.

7. Använd miljömärkning och certifiering

Miljömärkning och hållbarhetscertifieringar kan användas som ett ska-krav i offentlig upphandling. Se sidan 8. Ställ kraven så att mindre leverantörer kan utveckla sina produkter eller tjänster under avtalstiden.

8. Få med de mindre lokala leverantörerna – möjligt och lämpligt

Genom att dela upp upphandlingar där det är möjligt, genom dialog i olika former (samtal och diskussioner kring lämpliga och möjliga krav, RFI, extern remiss, anpassa efter marknaden och nätverka där leverantörerna finns.) innan upphandling. Genom att bygga in samarbete och stegvis utveckling under avtalstiden, ekonomiska incitament då man uppnår vissa mål och genom att uppmuntra till samverkan mellan flera leverantörer kan det bli lättare för mindre leverantörer att delta.

9. Förändringar och utveckling under avtalstiden

På miljöområdet sker snabba och stora förändringar och i upphandlingarna behöver man ta hänsyn till detta för att inte fastna. Därför är det viktigare att specificera de mål som skall uppnås, än att exakt ange hur det skall gå till. Gör en handlingsplan, gärna tillsammans med leverantören, hur kommunens aktuella miljömål uppfylls. Den blir en del av avtalsvillkoren och kan kopplas till viten/incitament. Inför, exempelvis, en förlängning kan man utvärdera hur leverantören har bidragit till målen. Lägg in en flexibilitet i avtalet så att det kan omförhandlas under avtalstiden, till exempel på grund av nya allmänna miljökrav eller utvecklingen på marknaden.

10. Uppföljning och avtalsförvaltning

Gör en plan för att följa upp kraven ni ställer. Det är bättre att börja med att göra stickprov än att helt låta bli. Om man använder delmål och/eller incitament under avtalstiden blir regelbunden uppföljning och avtalsförvaltning både nödvändig och självklar. Låt leverantören göra en del av uppföljningen. Då man ställer krav på märkning är det märkningsorganisationen som följer upp att kraven fungerar och är uppdaterade, vilket underlättar uppföljningen. Håll koll på antal upphandlingar där miljökrav ställts. Om det är möjligt, mät också effekter. Följ upp avtalstroheten.

11. Håll er uppdaterade

Möjligheterna att ställa miljökrav är nästan oändliga och det finns mycket samlad kunskap och erfarenhet att hitta, exempelvis hos Upphandlingsmyndigheten. En del av dessa vägar hittar du under lästips i denna rekommendation. Men kunskaper uppdateras hela tiden så använd din fantasi, sök i databaser och på webben, kontakta organisationer och andra kommuner som arbetar med miljökrav, lyssna med kollegor etcetera. Utbilda upphandlare, inköpare, politiker och strategiska funktioner.

Lagkrav

Miljöbalken

Miljöbalken trädde i kraft 1 januari 1999. Syftet med miljöbalken är att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer kan leva i en hälsosam och god miljö. Många bestämmelser som ingick i tidigare miljölagstiftning har fått en vidare tillämpning i och med miljöbalken. Mer detaljerade regler finns i miljöbalkens förordningar. I flera andra lagar finns även inskrivna kopplingar till miljöbalken.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808

LOU

De svenska upphandlingslagarna bygger på EU:s upphandlingsdirektiv. Av direktiven framgår tydligt att ett av syftena med 2014 års upphandlingsdirektiv är att ge upphandlande myndigheter och enheter bättre möjligheter att använda upphandling som stöd för gemensamma samhällsliga mål. Möjligheterna att ta miljö-, sociala- och arbetsrättsliga hänsyn i upphandlingar har därmed fått en mer framträdande roll i jämförelse med de äldre direktiven.

<https://www.regeringen.se/49af6a/contentassets/b315ad4ff3f44fce8579cf6d5cea6869/miljo--social--och-arbetsrattsliga-hansyn-vid-upphandling>

Även i den nuvarande svenska lagen (2016:1145) om offentlig upphandling (LOU) som trädde ikraft den 1 januari 2017, har miljökraven blivit mer framträdande till exempel genom:

- de mer långtgående kraven rörande märkning.
- miljöledningsstandarder som omfattar såväl upphandlingar av byggtreprenader, tjänster och varor.
- skäl för uteslutning om leverantören åsidosatt tillämpliga miljörättsliga skyldigheter.
- förkastande av anbud av onormalt lågt pris beroende på om anbudet inte stämmer överens med tillämpliga miljörättsliga skyldigheter.
- livscykelkostnader <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/lagratsremiss/2016/05/miljo--social--och-arbetsrattsliga-hansyn-vid-upphandling/>

I LOU framgår att miljöhänsyn bör beaktas av upphandlande myndigheter om upphandlingens art motiverar det. Precis som tidigare, är lagtexten utformad som en möjlighet, vilket blir mer att betraktas som en rekommendation än en skyldighet. Rent faktiskt innebär detta att upphandlande myndigheter uppmuntras att beakta miljöhänsyn, men inte är skyldig.

Av 17 kap. 1 § framgår att upphandlande myndighet får ställa miljömässiga villkor. Av 4 kap. 3 § LOU framgår att lagstiftaren vill att upphandlande myndigheter gör detta.

LOU innebär inget hinder mot att miljöhänsyn tas vid upphandling, det är tvärtom uttryckligen rekommendabelt enligt 4 kap 3 §. Här framgår att en upphandlande myndighet bör beakta miljöhänsyn, sociala och arbetsrättsliga hänsyn vid offentlig upphandling om upphandlingens art motiverar detta. Motsvarande regler finns i 4 kap 3 § lag (2016:1146) om upphandling inom försörjningssektorerna (LUF) och 4 kap 3 § lag (2016:1147) om upphandling av koncessioner (LUK).

Enligt 9 kap 3 § LOU får myndigheten ange tekniska specifikationer som prestanda- eller funktionskrav och miljöegenskaper kan ingå i dessa krav. Motsvarande regler finns i 9 kap 3 § LUF och i 7 kap 3 § lag (2011:1029) om upphandling på försvars- och säkerhetsområdet (LUFS). Samma möjligheter torde också finnas för upphandlingar enligt LUK eftersom den lagen i alla avseenden är mer flexibel. Samma sak torde gälla för möjligheten att kräva märkning, se nedan.

Enligt 9 kap 13 § LOU, 9 kap 14 § LUF och 7 kap 7 § LUFS får den upphandlande enheter under vissa förutsättningar kräva en viss märkning som bevis för att varan, tjänsten eller byggentreprenaden motsvarar de egenskaper som krävs. Det skulle till exempel kunna röra sig om en miljömärkning som ställer krav på önskade egenskaper. Enligt 9 kap 14 § LOU och 9 kap 15 § LUF ska myndigheten även godta en annan märkning som uppfyller likvärdiga krav som den märkning som anges i upphandlingen.

På motsvarande sätt kan krav ställas på att anbudsgivaren tillämpar ett visst miljöledningssystem men samtidigt måste annat likvärdigt system godtas.

Enligt 17 kap 1 § LOU samt 16 kap 1 § LUF, 14 kap. 1 § LUK och 7 kap 12 § LUFS får den upphandlande myndigheten eller enheten också ställa särskilda, miljömässiga, sociala, arbetsrättsliga och andra villkor för hur ett kontrakt ska fullgöras.

Enligt 13 kap 3 § LOU, 13 kap 4 § LUF och 11 kap 4 § LUK får en upphandlande myndighet eller enhet utesluta en leverantör från att delta i en upphandling, bland annat om myndigheten kan visa att leverantören har åsidosatt tillämpliga miljö-, social- eller arbetsrättsliga skyldigheter. En upphandlande myndighet får begära en utredning om en leverantörs tekniska kapacitet bland annat beträffande de miljöskyddsåtgärder leverantören kan komma att vidta vid fullgörandet av kontraktet (15 kap 11 § LOU).

<http://www.fmh.se/index.php?id=886>

Om Upphandlingsdialog Dalarna, UDD

Upphandlingsdialog Dalarna (UDD) är ett stöd för dig som kommer i kontakt med offentlig upphandling, antingen som politiker, beställare, företagare, upphandlare eller på annat sätt.

UDD förmedlar kunskap, visar goda exempel och erbjuder metodstöd vid upphandling, utifrån de regionala förutsättningarna i Dalarna. Det övergripande målet är att fler småföretag i Dalarna ska lägga anbud och delta i de offentliga upphandlingarna.

UDD bidrar med den kompetensutveckling som behövs både hos företag och offentliga myndigheter för att minska glappet mellan vision och verklighet.

Arbetsgruppen för Upphandlingsdialog Dalarna, 2018–2020

Länsstyrelsen Dalarna, Kerstin Angberg Morgården, Gunnar Lyckhage, Irené Svedjelöv

Region Dalarna, Mathias Snickar

Upphandlingscenter Falun–Borlänge, Anders Karlin

Mora kommun, Karin Hansson

Coompanion Dalarna, Bengt Sundgren

Företagarna Dalarna, Eva Cooper

Lantbrukarnas Riksförbund, Pirjo Gustafsson

Samarbetspartners till Upphandlingsdialog Dalarna

Dalarna Business, Stefan Wirgell, Malin Croner

Dalarna Science Park, Erika Hinz

Läs mer om oss på <https://www.upphandlingsdialogdalarna.se/om-oss/>

facebook.com/upphandlingsdialogdalarna

Lästips

Det finns oändligt mycket kunskap och information kring miljökrav. Här följer ett urval som vi hoppas skall vara till nytta i ditt arbete.

Regeringens syn

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/miljo-och-klimat/>

Sveriges miljömål

Åtta av Sveriges miljömålsmyndigheter och länsstyrelserna står bakom innehållet. Här får du inspiration och verktyg för att kunna arbeta mer strukturerat för att bidra till Sveriges miljömål. <https://sverigesmiljomal.se/>

Miljöhänsyn i offentlig upphandling

Konkurrensverket, 2009. Innehåller fördjupad juridisk information om möjligheterna att ställa miljökrav vid offentlig upphandling.

<http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/uppdraagsforskning/miljohansyn-i-offentlig-upphandling.pdf>

Miljöanpassad offentlig upphandling

Rapport, Naturvårdsverket, 2010. Utvärdering av regeringens handlingsplan 2007–2010 för miljöanpassad offentlig upphandling. <https://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6300/978-91-620-6326-9/>

Sveriges Miljöbästa kommun 2019

För elfte året i rad presenterar Aktuell Hållbarhet miljörankning av Sveriges kommuner. Här kan du ta reda på hur din kommun ligger till och vad den fått poäng på.

<https://kommunrankning.miljobarometern.se/>

Om lagkrav

Se de samlade länkarna på sidorna om lagkrav i denna rekommendation.

Nationella upphandlingsstrategin (mål 6), hela strategin finns på

<https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/finansdepartementet/pdf/2016/upphandlingsstrategin/nationella-upphandlingsstrategin.pdf>

Upphandlingsmyndigheten Kriterie-wizard

Gå till www.upphandlingsmyndigheten.se, klicka på Kriterie-wizard överst på sidan.

Upphandlingsmyndigheten, om hållbarhet

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/>

Upphandlingsmyndigheten, om egna hållbarhetskrav och miljömål, märkning, miljöspendanalys.

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/utforma-egna-hallbarhetskrav/>

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/miljomalsok/>

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/Anvandning-av-markning/>

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/verktyg/miljospendanalys>

SKR tre foldrar kring att upphandla klimatsmart

<https://skr.se/tjanster/merfranskr/rapporterochskrifter/publikationer/upphandlaklimatsmar-tochhallbartinspirationochtipstillkommuner.27778.html>

<https://skr.se/tjanster/merfranskr/rapporterochskrifter/publikationer/upphandlaklimatsmar-tochhallbartfordjupningomverktygochlagstiftning.27777.html>

<https://skr.se/tjanster/merfranskr/rapporterochskrifter/publikationer/klimatforandringarna-slokalaeffekter.28697.html>

EU – om miljökrav

https://ec.europa.eu/environment/gpp/studies_en.htm

Miljökravens historik

I nedanstående hänvisar på ett flertal ställen till Sven-Olof Rydings skrift, Upphandla klimatsmart och cirkulärt i ett livscykelperspektiv. Detta då den så vitt vi känner till är den mest omfattande och heltäckande skriften på svenska kring ämnen som cirkulär ekonomi, miljödeklarationer, livscykelanalys med mera.

Om miljökravens historik, läs mer i Sven-Olof Rydings rapport, Upphandla klimatsmart och cirkulärt i ett livscykelperspektiv, sidorna 145–169.

<https://www.ivl.se/download/18.20b707b7169f355daa71e21/1557473705191/B2340.pdf>

Om de svenska miljömålen och Agenda 2030

<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/agenda-2030-for-hallbar-utveckling/>

<https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/>

Om miljödeklarationer – EDP

Se sidan 79 i Sven-Olof Rydings skrift.

<https://www.ivl.se/download/18.20b707b7169f355daa71e21/1557473705191/B2340.pdf>

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/omraden/lcc/lcc-kalkyler/>

Om livscykelanalyser – LCA

<https://www.ivl.se/download/18.20b707b7169f355daa71e21/1557473705191/B2340.pdf>

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/omraden/lcc/lcc-kalkyler/>

Om cirkulär ekonomi

Ryding, Nordiska Ministerrådet ("Circular procurement in the Nordic Countries, Nordic Council of Ministers, 2017"), RISE, 2.1 med flera.

<https://www.ivl.se/download/18.20b707b7169f355daa71e21/1557473705191/B2340.pdf>

https://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?faces-redirect=true&aq2=%5B%5B%5D%5D&af=%5B%5D&searchType=LIST_LATEST&query=&language=sv&pid=diva2%3A1092366&aq=%5B%5B%5D%5D&sf=all&age=%5B%5D&sortOrder=author_sort_asc&onlyFullText=false&noOfRows=50&dswid=527

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/januari/cirkulart>

<http://www.soi.se/aktuellt/2018/december/joel-rise>

Om Fossilfritt Sverige

<http://fossilfritt-sverige.se/>

<https://2030.miljobarometern.se/kommun/> <http://www.soi.se/aktuellt/2019/maj/fossilfri>

Om upphandling med miljökrav, delområden

Klimatet

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/energi-och-klimat/>

Fordon och transport, drivmedel

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/fordon-och-transport/>

Bygg och fastighet

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/bygg-och-fastighet/>

Livsmedel

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/omraden/livsmedel/>

Energi

<https://www.sklkommentus.se/upphandling-och-ramavtal/vara-ramavtal-och-upphandlingar/ramavtal-och-avtalskategorier/energi/>

<http://energikontorsydost.se/hallbar-upphandling>

<https://sustainableinnovation.se/projekt/sol-dis-dynamiskt-inkopssystem-for-solenergi-och-stodverktyg-for-bestallning/>

Naturvård

<https://www.naturskyddsforeningen.se/nyheter/ansvarsfull-offentlig-upphandling>

<https://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledning/Vagledning-A-O/>

Vatten

<https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/Levande-sjoar-och-vattendrag/>

<https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/Hav-i-balans-samt-levande-kust-och-skargard/>

<https://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Sveriges-miljomal/Miljokvalitetsmalen/Myllrande-vatmarker/>

Skadliga ämnen

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/stad-och-kemikalier/stadtjanster/>

Giftfri förskola

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/hallbarhet/stall-hallbarhetskrav/giftfri-forskola/>

Funktionsupphandling – Charles Edquist

<http://www.konkurrensverket.se/nyheter/forskningsrapport-funktionsupphandling-for-innovation-valfard-och-miljo/>

Närproducerad mat inom offentliga kök

Mer närproducerad mat för kunder inom offentliga kök – argument och råd om upphandling, av Finlands kommunförbund

<http://www.ekocentria.fi/resources/public/Lähis-opas%20SWE%202014.pdf>

IVL – Svenska Miljöinstitutet

Upphandla klimatsmart och cirkulärt i ett livscykelperspektiv

<https://www.ivl.se/download/18.20b707b7169f355daa71e21/1557473705191/B2340.pdf>

Länkar till Goda exempel

(Helsingborg, Uppsala, Region Stockholm, Region Västernorrland, Dalarna)

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/september/petra-r>

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/september/cirkulart-kok>

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/september/oceanhamnen>

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/december/uppsala-biogas>

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/juni/susanne-uppsala>

<http://www.soi.se/aktuellt/2019/oktober/biorockar>

<https://www.avtalsförvaltning.se/kunskapsbank-44194964>

UDDs övriga rekommendationer och rapporter

<https://www.upphandlingsdialogdalarna.se/category/publikationer/>